

İbn Battūta'nın Suriye ve Arabistan'a 726/1326'da Yaptığı Seyahate İlişkin Bir İnceleme*

Adel ALLOUCHE**

Çeviren: Firdevs ÖZEN***

İbn Battūta (öl.770/1368-9) nın *Rihle* adlı eseri, bu ünlü seyyahın 725/1325'ten 754/1354'e kadar yaklaşık olarak otuz yıl aralıksız devam eden seyahatinde ziyaret ettiği topraklar ile ilgili geniş görüntülü bilgiler ihtiva etmektedir. *Rihle*'nin C. Defrémery ve B. R. Sanguinetti¹ tarafından yapılan

---

* Adel Allouche, "A Study of Ibn Battūtah's Account of His 726/1326 Journey Through Syria and Arabia", *Journal of Semitic Studies*, XXXV/2, Autumn 1990, s. 283-299 adlı yayının tarafımızdan çevirisidir.

** Pensilvanya Üniversitesi.

*** Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü

¹ Merīni hükümdarı Ebū İnān (öl. 759/1359) İbn Battūta'nın hatıra hikayesine dayanan *Rihle*'yi yazması için İbn Cüzeyy'i görevlendirmiştir. Bu çalışmanın tam metninin ilk baskısı Fransızca çevirisi ile birlikte Defrémery ve Sanguinetti tarafından *Voyages d'Ibn Batoūtah* başlığı altında yapılmış ve 1853-1858 yılları arasında Société Asiatique tarafından Paris'te dört cilt olarak neşredilmiştir. Bu makaledeki kayıtlar ikinci baskının (Paris 1874-9) sayfa numaralandırmasına göndermede bulunur. Tam metnin İngilizce çevirisi şimdiye kadar yapılmamıştır: H. A. R. Gibb'in çevirisi 742/1341 yılı ile sona erer ve *The Travels of Ibn Battūtah AD 1325-1354* başlığı altında Hakluyt Society of London tarafından 1958-1971 yılları arasında üç cilt olarak yayınlanmıştır. C. F. Beckingham'ın Gibb'in çevirisini tamamlaması ümit edilmektedir. Sir Henry Yule'un biraz kısaltılan çevirisi İbn Battūta'nın 1347 yılında Bengal ve Çin'e yaptığı seyahatleri kapsar ve bu kısım Yule'un *Cathay and the Way Thither* adlı eserinin dördüncü cildinde Hakluyt Society tarafından 1916 yılında yayınlanmıştır. Mehdi Hüseyin *The Rehla of Ibn Battūta* genel başlığı altında, İbn Battūta'nın Hindistan, Maldiv Adaları ve Seylan Adası'na yaptığı seyahatlerini anlattığı kısmı tercüme etmiş ve bu çeviri 1953 yılında Baroda'da yayınlanmıştır. Konu ile ilgili yapılan yeni bir çalışma (Ross E. Dunn, *The Adventures of Ibn Battūtah AD 1325-1354*, Berkeley ve Los

ilk baskısından itibaren yaygın olarak kabul edilen görüş, İbn Battūta'nın hikayesini hafızasından yazdığını ve bu çalışmanın doğruluk ya da yanlışlık derecesinin yazarın hatıralarının açıklığını yansıttığı şeklindedir. *Rihle*'nin kronolojisi aynı dönemdeki olayların anlatım düzenine göre tutarsızdır. 1962 yılında neşredilen uzun bir makalede Çek âlim Ivan Hrbek, *Rihle*'de anakronistik bazı bilgilere değinmiş ve 735/1334 yılına kadar olan kronolojiyi tespit etme girişiminde bulunmuştur. Hrbek'in kronolojisi yararlı olmasına rağmen, doğru tetkike dayanmayan şüpheli bazı düzenlemelere yer vermektedir. Gerçekten de Hrbek aynı makaleye yaptığı ekte elde ettiği sonuçlardan bazılarını H. A. R. Gibb'in görüşleri lehine değiştirmiştir.²

Şimdiki makale İbn Battūta'nın Dımaşk ve Suriye'nin diğer kısımlarına yaptığı ilk ziyaretinin ve daha sonraki hac yolculuğunun kronolojisine dair eleştirel bir araştırmadır. Aslında bu çalışma İbn Battūta'nın 726/1326'da İbn Teymiyye (öl. 728/1328) ile karşılaşma hikayesi ile aynı yıl Haleb'e yaptığı ilk ziyareti üzerine odaklanmaktadır ve genellikle Ramazan-Zi'l-Hicce 726/Ağustos-Kasım 1326'dan itibaren ki dönem ile ilgilidir. Ayrıca Hrbek ve Gibb'in konuyla ilgili bulgularını da gözden geçirir ve *Rihle*'nin meydana getirilmesi ile ilgili doğru öneriler getirir.

I. Dımaşk ve Arabistan

a. İbn Teymiyye

İbn Battūta Dımaşk'ı ilk defa 726/1326 yılında ziyaret etmiştir.³ Bu seyahatin hikayesi, İbn Battūta'nın çağdaşlarından birisi olan Takī el-Dīn İbn Teymiyye ile ilgili bir takım anekdotlar ve baş şehrin tasvirinden oluşmaktadır.⁴ Bu anekdot (*hikāye*) önemli ilmî ayrıntıları içine almaz ve İbn Teymiyye'nin yaşadığı sıkıntılar ya da ona karşı yöneltilen suçlamalar hususunda az bilgi verir, bununla birlikte İbn Battūta'nın 'bir tahtası eksik' bir adam olarak tanımladığı ünlü Hanbelī şeyhi ile ilgili düşüncesini gösterir.⁵ İbn Battūta, Memlūk Sultanı el-Melik el Nāsır (öl. 741/1340) ın saltanatı sırasında İbn Teymiyye aleyhinde Kahire Kalesi'nde yapılan arkası

Angeles 1986) ile bu seyahatler herkesin anlayacağı bir hale getirilmiştir. *Rihle*'deki diğer kısımların çevirileri ilgili bibliyografyalarda bulunabilir.

² 'The Chronology of Ibn Battūta's Travels', *Archiv Orientalni* 30 (1962), 409-86. Bu yazarın bu makaleyi tamamlamak için başta yaptığı plâni terk ettiği görülmektedir.

³ Dımaşk ile ilgili kısmın tam metni için bakınız Defrémery-Sanguinetti, I, 187-254; Gibb, I, 117-58.

⁴ Defrémery-Sanguinetti, I, 215-18; Gibb, I, 135-7.

⁵ Bakınız George Makdisi, 'İbn Taymīya: A Süff of the Qādirīya Order', *American Journal of Arabic Studies* 1 (1973), 118-19; Donald P. Little, 'Did Ibn Taymiyya have a Screw Loose?', *SI* 41 (1975), 93-6. Orjinal Arapçası *illā anna fī 'aqlihi shay'an* (Defremery-Sanguinetti, I, 215) dir ki Gibb (I, 135) onu 'aklından zoru olan' olarak tercüme eder.

kesilmeyen tartışmadan da söz eder. Ne var ki bu hikaye gelişigüzel ve özensizdir ve -daha sonra görüleceği üzere- hatalı bilgiler ihtiva eder.

Rıhle'nin yazarı, kendini bu meşhur Hanbelî'nin aleyhinde konuşanlar arasına koyan bir açıklama yaparak İbn Teymiyye'nin biraz 'aklen dengesiz' olduğu yönünde izlenim bırakır, böylece en azından bir yirminci yüzyıl âlimine, İbn Teymiyye'nin 'tam bir kâfir' olduğunu düşünen Müslüman âlimlerin (*aynen alınmıştır*) arasında İbn Battūta'nın da olduğuna yer vermesi hususunda yol gösterir.⁶ İbn Battūta, İbn Teymiyye'nin kişiliği ya da mizacı ile ilgili bilgi veren tek çağdaşı değildir: Eserini 736/1335 yılından önce kaleme alan İbn el-Devādārî, İbn Teymiyye'nin 22 Receb 705/7 Şubat 1306'da arkadaşı el-Mizzî'nin Dımaşk'ın Şâfi'î baş kâdîsının emri üzerine tutuklandığını haber alması üzerine Dımaşk kâdîlarına muhalefet ederek, bir arkadaş grubu ile derhal -yalın ayak- harekete geçtiğini ve el-Mizzî'yi yetkili birine danışmaksızın serbest bıraktığını nakleder.⁷

Aslında İbn Battūta İbn Teymiyye'yi 726/1326 yılında, Ümeyye câmiinde, bir Cuma günü, onun verdiği vaazlardan birine gittiğinde gördüğünü iddia eder. Ayrıca onun bir antropomorfizm taraftarı olduğuna işaret eden kısa bir açıklama yapar:

O zaman Dımaşk'daydım; onun insanlara minberden vaaz edip onları uyardığı Cuma konuşmasında hazır bulundum. Söylevindeki diğer mevzuların içinde 'Gerçekte, Allah neslimin kisvesine bürünerek dünyamız üzerine semâya iner.' dedi ve minberden bir adım indi.⁸

İbn Battūta, onun Şaban 726/Temmuz 1326'nın ortasında Kahire'den ayrıldığını ve en az otuz yerden geçerek nihayet 9 Ramazan 726/9 Ağustos 1326 Perşembe günü Suriye'nin başkentine ulaştığını bildirir.⁹ İbn Battūta'nın Dımaşk'a varışı için uygun olan tarih, Ramazan'ın dokuzunun Cumartesi olduğunu (Perşembe değil) kaydederek 'ya yerel takvime göre iki gün sonraydı ya da 7, 9 olarak okunmalıydı' ifadesini ekleyen Gibb tarafından şüpheyle karşılanmaktadır.¹⁰ Bu tarih, 5 Ramazan 726 (5 Ağustos 1326) nın Salı olduğunu, bu nedenle Ramazan'ın dokuzunun Cumartesi'ne rastladığı ifade eden el-Makrîzî (öl. 845/1442) tarafından da teyit

⁶ M. Ben Cheneb, 'İbn Taimiyya', *El'* da.

⁷ İbn el-Devādārî, *Kenz el-dürrer ve câmi' el-gurer*, IX, Hans Robert Roemer (yay.) (Kahire 1960), 134.

⁸ Gibb, I, 136'tan aktarılmıştır; orijinal metin için bakınız, Defrémery-Sanguinetti, I, 216-17.

⁹ Gibb, I, 71, 117-18; Defrémery-Sanguinetti, I, 111, 187. Bu makalede yer alan Hicrî ve Gregoryan takvimlerin arasındaki uyum, H.-G. Cattenoz, *Tables de concertance des ères chrétienne et bégirienne*, 3. baskı (Rabat 1961) dan alınmıştır.

¹⁰ Gibb, I, 118, not 182.

edilmektedir.¹¹ Hrbek bunu, ‘Arapça’da “yedi” nin “dokuz” olarak okunmasından kaynaklanan bir karışıklık ’ olarak açıklar.¹²

İbn Battūta gerçektende İbn Teymiyye’nin derslerinden birine devam etseydi, İbn Teymiyye’nin 7 Ramazan 726/7 Ağustos 1326’dan sonraki bir zamanda Cuma günleri Dımaşk’daki Ümeyye cāmiinde yine vaaz veriyor olması gerekirdi. Ne yazık ki bütün çağdaşları ve daha sonraki kayıtlar İbn Battūta’nın bu iddiası ile çelişir ve İbn Teymiyye’nin Şaban 726/ Temmuz 1326’daki tutukluluğundan 20 Zi’l-Kade 728/26 Eylül 1328’deki ölümüne kadar Dımaşk Kalesi’nde hapiste tutulduğu süre konusunda şüpheyeye yer bırakmaz.¹³ Bu kaynaklar arasındaki tek açık farklılık, İbn Teymiyye’nin tutuklanma tarihinin doğruluğu ile ilgilidir. İbn Teymiyye’nin müridi olmasından ötürü el-Birzālī (öl. 739/1339) ye çok itimat eden İbn Kesīr (öl. 774/1373) bu olayın 16 Şaban 726/18 Temmuz 1326 Pazartesi günü meydana geldiğini iddia eder.¹⁴ Henri Laoust’un *EF*²’da İbn Teymiyye hakkında yazdığı makalede kabul ettiği tarih de yine bu tarihtir.¹⁵ El-Zehebī (öl. 748/1348)¹⁶ ve İbn Hacer el-‘Askalānī (öl. 852/1449)¹⁷ bu olayın tarihini sadece ay olarak verirlerken, el-Safadī (öl. 764/1363)¹⁸ ve daha sonraki bir dönemde el-Makrīzī¹⁹ 6 Şaban/7 Temmuz Pazartesi olarak zikrederler. Hrbek tarafından verilen 7 Şaban/9 Temmuz tarihi yanlıştır ve bu hata makalesinde o tarih için verdiği dipnotta listedeki kaynaklardan birinin yer almamasından kaynaklanabilir.²⁰

İbn Kesīr’in *Bidāye* adlı eserinin mevcut baskısı titiz eleştirel bir incelemeden yoksundur, fakat metnin dikkatli bir şekilde okunması, İbn Teymiyye’nin tutuklanması ile ilgili Şaban’ın on altısı tarihinin yanlış olduğunu ve olayın el-Safadī ile el-Makrīzī tarafından nakledildiği gibi gerçekten de aynı ayın altısında meydana geldiğini gösterir. İbn Kesīr’in *Bidāye*’sinde yer alan bir ifade bunu destekler: İbn Kesīr bir pasajda Şaban

¹¹ *Kitāb el-sülūk li-ma’rifet düvel el-mülūk*, M. M. Ziyāde (yay.) (Kahire 1971), II, 276.

¹² A.g.e., 422.

¹³ İbn Hacer el-‘Askalānī, *el-Dürer el-kāmīne fī a’yān el-miet el-sāmīne* (Haydarabad 1348 M.), I, 149; İbn Kesīr, *el-Bidāye ve’n-nihāye* (Kahire tarihsiz), XIV, 123-135-6; *Sülūk*, II, 273, 304; İbn Şākir el-Kutubī, *Fevāt el-vefayāt*, M. M. ‘Abd el-Hamīd (yay.) (Kahire 1951), I, 74-6 (Şems el-Dīn İbn ‘Abd el-Hādī’nin çevirisinin verildiği yer); el-Zehebī, *Min zu’yūl el-‘iber li’l-Zehebī ve’l-Hüseynī*, M. R. ‘Abd el-Muttalib (yay.) (Kuveyt tarihsiz), 143-4, 157-8.

¹⁴ *Bidāye*, XIV, 123.

¹⁵ ‘İbn Taymiyya’, *EF*², III, 953’de.

¹⁶ *Min zu’yūl el-‘iber*, 143-4.

¹⁷ *el-Dürer el-kāmīne*, I, 149. İbn Hacer’in kaynakları el-Birzālī, el-Safadī ve el-Zehebī’dir.

¹⁸ Salāh el-Dīn el-Müneccid, *Shaykh al-Islām Ibn Taymiyyah* (Beyrut 1976), 49, tarafından el-Safadī’nin *A’yān el-‘asr* adlı eserinin el yazmasından aktarılmıştır.

¹⁹ *Sülūk*, II, 273.

²⁰ A.g.e., 425.

726 H.'nin onunun Cuma, on beşinin Çarşamba ve on altısının Pazartesi olduğunu yazmıştır.²¹ el-Makrīzī'nin 726 H. yılında Receb ayının Salı günü başladığını bildirdiği *Sülūk* adlı eserinden bu konu ile ilgili daha fazla kanıt elde edilebilir.²² Şu halde Şaban'ın başı, Receb 29 gün sürdüğü için Çarşamba'ya rastlamıştır.²³ Bu nedenle Şaban'ın altısı Pazartesi olur. Onun için İbn Teymiyye'nin tutuklanma tarihi hakkında İbn Kesīr'in *Bidāye*'sinde yapılan hatanın, eser istinsah edilirken ya da yayımlama sırasında yapılan bir hatadan kaynaklandığı ve *al-ithnayn, sādīs shahr Sha'bān* ifadesinin *al-ithnayn, sādīs 'ashar Sha'bān* olarak okunmasıyla ilişkili olduğu açıktır. Zaten yukarıda kaydedildiği gibi İbn Battūta Şaban'ın ortasında hâlâ Mısır'da idi.

İbn Battūta'nın, İbn Teymiyye'nin Dımaşk'da bulunduğu sırada verdiği bir vaaza katıldığı yönündeki iddiasının, herhangi bir şüphenin dışında yanlış olduğu açıktır. Bu taktirde o, hayal gücünü biraz fazla kullanmış olabilir. İbn Battūta'nın dinleyicilerini ve daha sonra okuyucularını etkilemek için faydalı olacağını düşündüğü bu yöntemi kullandığını, aslında bu ihtilafli şahsı sadece ikinci kişilerden duymadığını, onu gördüğünü ve tanıdığını söylemek de mümkündür. Sonunda o, bu çok önemli olayı sadece birkaç hafta ile kaçırmıştır!

İbn Battūta, İbn Teymiyye'nin Şam'da verdiği bu vaaz ile 728/1328 yılında ölümü ile noktalanın son hapse atılma olayını birbiriyle ilişkilendirir. İbn el-Zehrā' adındaki bir Mālīkī bilgininin (*fakīh*) İbn Teymiyye'ye itiraz ettiğini fakat halk tarafından dövüldüğünü iddia eder. İbn el-Zehrā''nın ipekli bir takke taktığının farkına varan kalabalık, İbn el-Zehrā''yı Hanbelī kādīsına götürmüş, Hanbelī kādīsı da İbn el-Zehrā''nın tutuklanmasını emretmiştir. Bu olay tahmin edildiği gibi Dımaşk'ın baş kādīları arasında kavgaya neden olmuş, sorun Suriye valisi Tinkīz tarafından karara bağlanmak zorunda kalmıştır. Tinkīz, daha sonraki dönemde İbn Teymiyye'nin tutuklanmasını emredecek olan Memlūk sultanına da bilgi vermiştir.²⁴ İbn Teymiyye'nin son tutukluluğunu kuşatan olayların hikayesinin İbn Battūta için büyük öneme sahip olduğu zikredilmeye değerdir.

İbn Battūta, Hanbelī şeyhinin câmiide söylediği şeyler içinde dinleyicilerine (İbn Battūta'nın da dahil olduğu) “Gerçekte, Allah neslimin kisvesine bürünerek dünyamız üzerine semâya iner” dedi ve minberden bir

²¹ *Bidāye*, XIV, 123.

²² II, 273.

²³ *A.g.e.*

²⁴ Bakınız Defrémery-Sanguinetti, I, 217-18; Gibb, I, 136-7.

adım indi.” şeklinde hitap ettiğini ifade eder.²⁵ Benzer bir anlatış İbn Hacer el-‘Askalānī tarafından İbn Teymiyye’nin minberden bir değil! iki adım indiği şeklinde çok az bir değişiklikle nakledilir. İbn Hacer ifadesini *fa-dhakarū annahu* (‘şu zikredilir’) şeklinde başlatıp, sarfettiği bu sözlerin İbn Teymiyye’nin antropomorfizm (*tecsīm*) ile suçlanmasının nedenlerinden biri olabileceğine işaretler bitirerek konu ile ilgili bir değerlendirme yapar.²⁶ Ayrıca bu olayın İbn Battūta’nın iddia ettiği gibi 726/1326’da değil, İbn Teymiyye’nin 705/1306’da Kahire’ye geri çağrılmasından kısa süre önce Dimaşk’da meydana geldiğini belirtir.²⁷ İbn Hacer’in anlatımı, antropomorfizmin İbn Teymiyye’ye karşı yöneltilen en önemli suçlama olduğu ve onun 705/1306’da Kahire’de bulunduğu sırada katıldığı tartışmalarda üstünlük kurduğu göz önünde tutulursa muhtemelen daha doğrudur. İbn Teymiyye bunların ve diğer suçlamaların bir sonucu olarak Kahire’de iki kere hapsedilmiş ve el-Melik el-Nāsır’ın emri üzerine serbest bırakılmadan önce yaklaşık olarak dört yıl boyunca İskenderiye’de ev hapsinde tutulmuştur.²⁸ Ayrıca İbn Teymiyye’nin hapse atıldığının doğru olduğunu gösteren ve el-Melik el-Nāsır tarafından 705/1306 yılında yayınlanan ferman antropomorfizmi tamamiyle yasaklamıştır.²⁹ Bu ayrıntılar İbn Battūta’nın, İbn Teymiyye ile ilgili olayı, Dimaşk’da kulağına gelen bir hikayeden ziyade şahit olduğu bir olay olarak naklettiğini ve bu olayın aslında oraya varışından yirmi bir yıl kadar önce meydana gelmiş olduğunu açıkça göstermektedir.

İbn Battūta’nın, kendisine karşı yöneltilen suçlamalara cevap veren İbn Teymiyye’yi dinlemek için kurulan divan hususundaki özensiz anlatımı da gerçeği yansıtmamaktadır. İbn Battūta, Mālīkī baş kādīsı Şeref el-Dīn el-Zevāvī’nin bu divanda hazır bulunduğunu ve sanık Hanbelī şeyhi ile tartıştığını reddedilemez bir kanıt göstererek zikreder.³⁰ Zaten Gibb tarafından kaydedildiği gibi el-Zevāvī’nin *kūnyesi* Şems el-Dīn değil, Cemāl-el-Dīn idi.³¹ El-Zevāvī, 697-717/1297-8 – 1317-18 yılları arasında Dimaşk’ın en nüfuzlu Mālīkī *kādī el-kudāt*’ı idi.³² Bununla birlikte onun daha önce zikredilen divanda hazır bulunduğundan hiçbir yerde bahsedilmez. Gerçekte bu kişi, İbn Teymiyye’ye karşı bir duruma getirilen

²⁵ Gibb, I, 136; Defréremery-Sanguinetti, I, 217. Alıntı Gibb’in tercümesinden yapılmıştır.

²⁶ *el-Dürer el-kāmine*, I, 154.

²⁷ A.g.e.

²⁸ İbn Teymiyye’nin Mısır’da bulunduğu yerler ile ilgili ayrıntılar için bakınız İbn Kesir’in *Bidāye’si*, XIV, 36-67; Laoust, ‘İbn Taymiyya,’

²⁹ Bu fermanın metni, İbn el-Devādārī, *Kenz el-dürer*, IX, 139-42’de yeniden basılmıştır.

³⁰ Defréremery-Sanguinetti, I, 216; Gibb, I, 135-6.

³¹ Gibb, I, 136, not 254.

³² el-Zevāvī’nin biyografisi için bakınız *Bidāye*, XIV, 84-5; *el-Dürer el-kāmine*, III, 448.

ve onu bir düşman olarak tanımladığı söylenen Kahire'nin Mālikī *kādī el-kudāt*'ı Zeyn el-Dīn İbn Mahlūf idi.³³ Bazı kaynaklar onun, *üstāddār* Baybars el-Cāşnikīr'in arkadaşı şeyh Nasr el-Dīn el-Menbicī'nin suç işlemesine göz yumduğunu ve el-Melik el-Nāsır'ı İbn Teymiyye ile taraftarlarına karşı ferman çıkarması için teşvik ettiğini bildirirler.³⁴

İbn Battūta, İbn Teymiyye'nin serbest bırakılması ile ilgili aşağıdaki açıklamayı yapar: 'O, birkaç yıl boyunca hapisanede kaldı .... Daha sonra annesi önce el-Melik el-Nāsır'a kendisini tanıttı ve sonra ona [kötü yaşam koşullarından] yakındı, bu nedenle Nāsır, İbn Teymiyye'nin serbest bırakılmasını emretti.'³⁵ İbn Hacer'in, İbn Teymiyye'nin annesinin 712 H.'de hâlâ hayatta olduğunu doğruladığını söylemek³⁶, İbn Teymiyye'nin Mısır'da yedi yıl (705-12/1306-13) kaldığının ayrıntıları üzerinde durmaksızın yeterli gelmektedir, fakat onun, oğlunun hapisten çıkarılmasında bir rol oynadığı hiçbir kaynakta zikredilmez. İbn Battūta'nın sadece duyduğu söylentiyi bildirmesi muhtemeldir. Ne olursa olsun İbn Teymiyye'nin tutukluluğuna ve annesinin aracılık yaptığına yönelik bahse ilişkin bu özet, ciddi bir araştırmaya yer bırakmaz. Böylece anne müdahalesinin zamanlama meselesi olay hiç meydana gelmeseydi cevapsız kalırdı.

Kısaca, İbn Teymiyye hakkındaki bu pasaj güvenilebilirlikten yoksundur ve doğru bir tetkike dayanmamaktadır. Buna göre İbn Battūta, kronolojik olarak yirmi bir yıl kadar sonrasını (705-726 H.) naklettiği ve İbn Teymiyye'nin son hapse atılma olayı ile doğrudan bağlantı kurduğu kendi tercümesinde temel olarak bu vaaz hikayesini kullanır. İbn Battūta 726/1326 yılında Dimaşk'a ulaştığı sırada İbn Teymiyye'nin hapse atılması herkesin konuştuğu bir konu olmuş olmalıdır. Hal böyle olunca İbn Battūta halktan duyduğu, Ümeyye câmiindeki olayın da yer aldığı bazı haberleri kaydetmiş olmalıdır. Otuz yıl sonra, aynı dönemde meydana gelen bir olay için Dimaşk'da bulunduğu bir sırada kulağına gelen orijinal kaydı yanlış anlamış ve böylece İbn Teymiyye hakkında anakronistik bir hikaye ile sonuçlanan bu kaydı kendi hikayesine dahil etmeye karar vermiştir.

b. Dimaşk-Mekke

İbn Battūta'nın Dimaşk'tan ayrılışının kesin tarihi hakkında bazı belirsizlikler vardır. Bunu *wa-lammā istahalla Shawwāl ... kharaja al-rakh*

³³ *Bidāye*, XIV, 38; *Kenz el-dürer*, IX, 136-7.

³⁴ A. g. e., 144; *Bidāye*, XIV, 37; *el-Dürer el-kāmine*, I, 147.

³⁵ Gibb, I, 136; Defrémery-Sanguinetti, I, 216. Alıntı Gibb'in çevirisinden yapılmıştır.

³⁶ *el-Dürer el-kāmine*, I, 149.

al-hijāzī (‘Şevvāl [ayı] başladığında Hicāz kafilisi hareket etti) şeklinde, hac kafilisinin ayın başında yola çıktığına dikkat çekerek ifade eder. Bu ifadenin tercümesi Defrémery-Sanguinetti ikilisi, Gibb ve Hrbek tarafından fazla yorum yapılmaksızın kabul edilmektedir.³⁷ Hrbek şunu belirtir: ‘İbn Battūta’nın ilk hac hikayesinde hiçbir kronolojik zorluk bulunmayacaktır. Çünkü o, 1 Şevvāl/1Ağustos (*aynen alınmıştır*) 1326’da Dımaşk’tan ayrılmıştı ve 6 Kasım 1326’da Mekke’de bazı dinî görevleri yerine getiriyordu ... Seyahati için iki aydan daha uzun bir süre burada kalmıştı.³⁸ Fakat bu tarihten de şüphe edilmelidir, çünkü hacıların *Ramazan Bayramı*’nın tamamında ibadet etmedikleri söylenir. Üstelik görünürdeki bir kanıt bu anlatımı yalanlar: İbn Kesīr 726 H.’daki hac kafilisinin 10 Şevvāl/9 Eylül 1326 tarihinde Dımaşk’tan ayrıldığını bildirir.³⁹ *Rihle*’den elde edilen dahilî kanıt da bizi bunu desteklemeye yöneltir: konu ile ilgili pasajların okunması kafilenin molaların da dahil olduğu yaklaşık kırk yedi ya da kırk sekiz günde Mekke’ye ulaştığını gösterir.⁴⁰ 726 H. yılının Şevvāl ayının 29 gün sürdüğü⁴¹ göz önüne alınır ve İbn Kesīr’ tarafından belirtilen tarihe (10 Şevvāl) 47 veya 48 gün eklenirse, kafilenin yaklaşık olarak *Hac*’ cın başlamasından on gün önce, 27 ya da 28 Zi’l-Kade 726/25 ya da 26 Ekim 1326 tarihinde kutsal şehre yaklaşmış olduğu görülür. Olur ya hani kabile Dımaşk’tan gerçekten Şevvāl’in başında hareket etmiş olsaydı, 18 ya da 19 Zi’l-Kade/16 ya da 17 Ekim 1326 tarihine kadar Mekke’ye ulaşmış olurdu ve kabile üyeleri *Hac*’cın birlikte yapılan dinî ibadetlerine katılmadan önce yaklaşık yirmi gün beklemek zorunda kalmış olurlardı.⁴² Bu suretle İbn Battūta’nın Dımaşk’tan Mekke’ye gidiş hikayesinin ‘diğer bağımsız anlatımlarla kusursuz bir şekilde uyumlu’⁴³ olduğu ve önceki sonuçlar ve çağdaş kaynaklardan alınan ifadeler göz önünde tutulduğunda tartışılabilir olduğu, Hrbek’in iddiasını oluşturur. Bu iddia, İbn Battūta’nın Dımaşk’tan

³⁷ Gibb, I, 158; Defrémery-Sanguinetti, I, 254; Hrbek, 426. Gibb’in çevirisi aşağıdaki gibi okunur: ‘ Yeni Şevvāl ayı yukarıda zikredilen yıl [1 Eylül 1326] görüldüğünde Hicāz kafilisi Dımaşk’ın banliyölerinden dışarı çıktı ve el-Kisve adı verilen köyde kamp kurdu, ben de onlarla birlikte yola çıktım.’

³⁸ Göst. yer, 1 Ağustos tarihinin 1 Eylül olarak düzeltilmesi gerekmektedir.

³⁹ *Bidāye*, XIV, 124.

⁴⁰ Bu sayı Defrémery-Sanguinetti, I, 254-99’un okunması vasıtasıyla elde edilmiştir. Hrbek toplam 48 gün verir. Ben, yolculuğun el-‘Ulā kısmı ile ilgili pasajın belirsizliğinden dolayı 47-48 gün tahminini tercih ediyorum: İbn Battūta, kervanın geceleyin orada kalıp kalmadığını ya da hemen yola koyulup koyulmadığını açıkça ifade etmez. Bakınız Defrémery-Sanguinetti, I, 259-61.

⁴¹ el-Makīzī, *Sülūk*, II, 278,’den bu sonuca ulaşılmıştır, 19 Şevvāl’in Perşembe olduğunun ifade edildiği yer.

⁴² Bakınız ‘Hadjdj’ *EF*² (A. J. Wensinck *et al.*) Toplu yapılan ibadetler genellikle Zi’l-Hicce’nin 8’inde başlamaktadır.

⁴³ Göst. yer.

Medine'ye ve Medine'den Mekke'ye gidiş hikayesinin incelenmesi ile açıklığa kavuşacaktır.

İbn Battūta'ya göre kabile 1 Şevvāl 726 H.'da Dımaşk'tan ayrılmış ve otuz ya da otuz bir gün sonra Medine'ye ulaşmıştır.⁴⁴ Bu durumda hacılar 1 ya da 2 Zi'l-Kade/29 ya da 30 Eylül 1326 tarihinde Medine'ye ulaşmış olurlardı. İbn Kesir tarafından verilen hareket tarihi (yani 10 Şevvāl) ni esas alarak kabilenin varış tarihini hesaplırsak, hac kafilesi ya 10 Zi'l-Kade/9 Ekim 1326 ya da 11 Zi'l-Kade/10 Ekim 1326 tarihinde Medine'ye varmış olurdu. (İbn Kesir'in 30 ya da 31 gün sonrası için verdiği 10 Şevvāl tarihi, İbn Battūta tarafından verildiği gibi Dımaşk-Medine gidiş süresidir.) Ne yazık ki hac kafilesinin Medine'ye varışı ile ilgili hiçbir tarih, en azından İbn Kesir ve el-Zehabi gibi iki çağdaş yazar tarafından verilen bilgilerle bile birbirine uymaz.

İbn Kesir, Dımaşk'ın Hanbeli baş kâdîsı Şems el-Dîn İbn Müsellem (öl. 726/1326) in 726/1326'daki hac kafilesine eşlik eden üst düzey kişilerin arasında olduğunu bildirir.⁴⁵ İbn Battūta, İbn Müsellem'i zikretmemesine rağmen İbn Kesir onun Mekke yolunda iken Medine'de öldüğünü nakleder ve hem İbn Kesir hem de (el-Zehabi'ye itimat eden) İbn Hacer el-'Askalâni tarafından onun ölümüne dair verilen haberler, 726/1326 yılındaki hac kafilesinin 23 Zi'l-Kade/21 Ekim 1326 tarihinde Medine'ye ulaştığı bilgisi ile uyumluluk gösterir.⁴⁶ İbn Battūta otuz ya da otuz bir gün çıkararak Dımaşk-Medine seyahatinin süresini verir, Dımaşk'tan ayrılış tarihinin 23 ya da 24 Şevvāl 726 H.! olması gerektiği kanaatine varır. Bu tarih, Dımaşk kafilesi genellikle 3 ve 11 Şevvāl tarihleri arasında hareket ettiğinden dolayı çok mümkün görünmemektedir.⁴⁷

İbn Battūta'nın, Dımaşk'daki dört günlük dinlenme süresinin yaklaşık on yedi gün olarak verilmesini de kapsayan Medine'den Mekke'ye geçiş süresi ile ilgili tahmini de aynı şekilde tartışmaya açıktır. Aslında kabilenin Medine'ye vardığı gün olarak 23 Zi'l-Kade'yi kullanarak ve Zi'l-Kade ayının otuz gün sürdüğünü hesaba katarak⁴⁸ kabilenin 10 Zi'l-Hicce 726 H. tarihinde yani haccın toplu yapılan dinî ibadetlerinin başlangıcı için çok geç bir zamanda Mekke'ye ulaşmış olması gerektiği kanaatine varılır.

⁴⁴ Bu tahmin Defrémery-Sanguinetti, I, 254-61'in okunması ile elde edilmiştir.

⁴⁵ *Bidāye*, XIV, 124.

⁴⁶ *el-Dürer el-kāmine*, IV, 258; *Bidāye*, XIV, 126. İbn Battūta, İbn Müsellem'in Dımaşk'ın baş kâdîları arasında olduğunu zikreder, bakınız Defrémery-Sanguinetti, I, 215; Gibb, I, 135.

⁴⁷ Bakınız *Bidāye*, XIV, 71 (3 Şevvāl), 82 (9), 97 (11), 99-100 (10), 113 (9), 118 (10) ve 124 (10). Bunlar 714 ve 727 H. yılları arasındaki bazı hareket tarihleridir.

⁴⁸ *Bidāye*, XIV, 126 ve Ebu'l-Fidā, *el-Muhtasar fî ahbār el-beşer* (Kahire tarihsiz), IV, 95,'in okunması ile sonuca ulaşılmıştır.

Medine'den Mekke'ye gidiş süresi Yâkût (öl. 626/1229) tarafından yaklaşık on gün olarak tahmin edilmiştir.⁴⁹ İbn Kesîr ve el-Zehebî'nin verdiği Medine'ye varış tarihi (23 Zi'l-Kade) ne on dört gün (Yâkût'un tahmini ve kafilenin Medine'de geçirdiği dört gün) ekleyerek hacıların 7 Zi'l-Hicce 726 H. tarihinde Mekke'ye ulaşmış olması gerektiği sonucuna ulaşılır. İbn Battûta'nın hikayesini göz önünde bulundurursak hacıların Mekke'ye ayın yedisinde sabahın erken saatlerinde ulaşmış olduklarını görürüz.⁵⁰ Bu durum kafilenin kutsal şehre varmak için acele etmeleri nedeni ile geceleyin de yol aldıkları şeklinde açıklanabilir: İbn Battûta *Hac* merasimlerinin o yıl Zi'l-Hicce'nin 7. günü, öğleden sonra başladığını doğrular.⁵¹ Memlûk sultanı el-Melik el-Nâsır'ın 719/1320 haccı için Mekke'ye varış tarihi de yine aynı tarihtir.⁵²

Kısacası, kafilenin 10 Şevvâl 726 H. tarihinde Dımaşk'tan hareket ettiği, 23 Zi'l-Kade'de Medine'ye ulaştığı (43 günlük bir seyahatten sonra, İbn Battûta tarafından iddia edildiği gibi 30 ya da 31 sonra değil) ve 7 Zi'l-Hicce'de Mekke'ye vardığı muhtemel görünmektedir.

II. Haleb

İbn Battûta Haleb'i Dımaşk'a ulaşmadan önce bir kez, örneğin 7 Ramazan 726/7 Ağustos 1326 tarihinden önce, ikinci olarak ise 749/1348 yılındaki Kara Ölüm esnasında olmak üzere iki kere ziyaret ettiğini ifade eder.⁵³ Haleb'e yaptığı ikinci ziyaretin kronolojisi hiç kuşkuyla yer bırakmaz ve hem Hrbek hem de Gibb tarafından kabul edilir.⁵⁴ Bununla birlikte İbn Battûta'nın iddiası, Haleb'i 726 H.'da Suriye'de bulunduğu sırada ziyaret ettiğinin belirsiz oluşudur. İlk olarak onun aynı yılın Şaban ortası/1326 Temmuz'unun ortasında Kahire'den ayrıldıktan itibaren izlediği düzensiz yolculuk, anlatımının gerçeğe uygunluğu üzerine büyük bir şüphe yaratır, çünkü İbn Battûta Mısır, Filistin ve Suriye'de yavaş bir şekilde yol alarak devam ettiği seyahatinin mola ve ziyaretlerle birlikte ancak üç hafta sürdüğünü bildirir.⁵⁵ İkinci olarak, anlatımında anakronistik çeşitli bilgilere yer verir. Aşağıdaki parça İbn Battûta'nın hikayesinin Gibb tarafından yapılan tercümesinden alınmıştır:

⁴⁹ Yâkût, *Mu'cem el-buldân* (Beyrut 1977), V, 87.

⁵⁰ Defrémery-Sanguinetti, I, 298-9; Gibb, I, 187.

⁵¹ Defrémery-Sanguinetti, I, 396; Gibb, I, 243.

⁵² Ebu'l-Fidâ, a.g.e., IV, 85-6.

⁵³ Defrémery-Sanguinetti, IV, 318-19.

⁵⁴ Gibb, II, 336; Hrbek, 424, 748 yılının 749 olarak düzeltilmesi gereken yer.

⁵⁵ İbn Battûta Şaban 726/ Temmuz 1326'nın ortasında Kahire'den ayrılmış ve tahmin edildiği gibi Mısır, Filistin ve Suriye'de otuz yerden daha fazla yerden geçerek seyahat ettikten sonra 7 Ramazan/7 Ağustos'ta Dımaşk'a ulaşmıştır. Tam bir anlatım için bakınız Defrémery-Sanguinetti, I, 111-254; Gibb, I, 71-158.

Melik el-Ümerā Argūn Devādār, Haleb'de oturur ... Haleb'de dört mezhepten her biri için bir tane olmak üzere dört tane kādī vardır. Onlardan biri [ziyaretimden önceydi] kādī Kemāl el-Dīn İbn el-Zemkânī, ... Haleb kādīlarının içinde Hanefî mezhebinin Baş Kādīsı imam ve âlim Nāsır el-Dīn İbn el-'Adīm'dir. ... Bunların dışında Mālikî mezhebinin Baş Kādīsı'na değinmeyeceğim ... ve Hanbelîler'in Baş Kādīsı'nın adını hatırlamıyorum. ... Haleb'deki nakīb el-eşraf Bedr el-Dīn İbn el-Zehre'dir.⁵⁶ (Parantezlerin arasındaki metin Gibb'in ilâvesidir.)

Gibb'in ilâve ettiği kısma bir süre için itibar etmezsek İbn Battūta'nın hikayesinin iki büyük hata içerdiğini görürüz: bunlardan ilki 726/1326 yılındaki Haleb valisi Argūn değil, Altūnbugā idi. Argūn, 727-731/Aralık 1326-Aralık 1330 yılları arasında Haleb valisiydi.⁵⁷ İkincisi ise Haleb'e 748/1348 yılına kadar dört baş kādī tayini yapılmamıştı;⁵⁸ bu nedenle İbn Battūta'nın ziyareti sırasında şehirde sadece Şāfi'î ve Hanefî baş kādīları vardı. Ancak pasajın geri kalan kısmı Hrbek'in tam tersi ifadesine rağmen doğru bilgi içermektedir.⁵⁹ İbn el-Zemkânī'nin İbn Battūta'nın bu şehirden geçtiği 726/1326 yılında Haleb'in Şāfi'î *kādī el-kudāt*'lığı görevini yürütüyor olduğu İbn Kesir, İbn Hacer ve onun 727/1327 yılında azledildiğini ve aynı yılın 16 Ramazan/5 Ağustos 1327 günü Kahire'ye giderken Belbeys'de öldüğünü söyleyen el-Makrîzî tarafından da teyit edilmektedir.⁶⁰ Gibb'in dipnotu şunu ifade etmektedir ki bu kādīya 'çağının en iyi âlimi gözü ile bakılıyordu. 1324 yılında Haleb'e Baş Kādī tayin edildi',⁶¹ fakat Gibb bu kayıta onun görevde kalma süresinin uzunluğunu belirtmeyi ihmal eder. İbn Battūta, 726/1326'da Haleb'de nakīb el-eşraf olan ve Muharrem 732/Ekim 1331'de öldürüldüğü bilinen Bedr el-Dīn İbn el-Zehre'nin tam ismini de verir.⁶² Ayrıca yaklaşık olarak 720-752/1320-1351 yılları arasında bu görevi yapan Hanefî *kādī el-kudāt*'ı İbn el-'Adīm'in adını da doğru olarak bildirir,⁶³ bu kişinin adı İbn Battūta'nın 749/1348 ziyaretiyle ilişkili pasajda yine zikredilmiştir.⁶⁴

⁵⁶ Gibb, I, 100.

⁵⁷ *Sülük*, II, 279,339; Ebu'l-Fidā, a.g.e., IV, 95,102.

⁵⁸ *A.g.e.*, IV, 147.

⁵⁹ Hrbek yanlış şekilde ifade eder (s. 424): 'yazarımız sadece Hanefî Baş Kādīsı'nın adını zikreder'.

⁶⁰ *Bidāye*, XIV, 131-2; *el-Dürer el-kāmine*, IV, 75; *Sülük*, II, 255, 290.

⁶¹ Gibb, I, 100, not 130.

⁶² *el-Dürer el-kāmine*, II, 38.

⁶³ *Sülük*, II, 857, el-Makrîzî'nin İbn el-'Adīm'in 32 yıl boyunca Haleb'in baş kādīlık görevini yaptığını ifade ettiği yer. Hrbek, göst. yer, bu kādīnın 753 H.'de öldüğünü söylerken hataya düşmüştür.

⁶⁴ Defremery-Sanguinetti, IV, 319. İbn Battūta, Hanefî İbn el-'Adīm'e ilâveten Şihāb el-Dīn [el-Riyāhî] (Mālikî), Takī el-Dīn İbn el-Sāig (Şāfi'î) ve 'İzz el-Dīn el-Dımaşkî (Hanbelî)'yi

İbn Battūta'nın üslûbuna uygun bir şekilde yapılan ilavenin de dahil olduğu Gibb'in tercümesi az hatalıdır ve onun Defréremery ve Sanguinetti'nin Fransızca çevirisine itimat ettiğini gösterir.⁶⁵ Arapça metin şöyle okunur: *minhum qādī al-mālikīyah lā adhkuruhu* (başka türlü okumak mümkündür: *lā adhdhakiruhu*) ... *wa-minhum qādī al-hanābilah lā adhkuru* (veya *lā adhdhakiru*) *ismahu*⁶⁶ (tam anlamıyla: 'onlardan biri hatırlamadığım Mālikī kādīsı idi ... ve diğeri yine adını hatırlamadığım Hanefī kādīsı idi'). Bu pasajda İbn Battūta Gibb tarafından tercüme edildiği gibi Mālikī baş kādīsının adına değinmeyeceğini, Hanbelī baş kādīsının adını ise hatırlayamadığını ifade etmez, her iki kādīnın adını da hatırlayamadığını belirtir. Başka bir deyişle İbn Battūta, İbn Cüzeyy'e eserini yazdırırken 749/1348 yılındaki ziyareti ile ilgili net olmayan bir hatıraya istinaden, 726/1326 yılında Haleb'de dört baş kādīnın olması gerektiği sonucuna varmış olmalıdır. Aslında bu pasajın, Haleb'in 726/1326 yılındaki valisi olarak Argūn'un zikredilmesinden oluşan fazladan sadece bir anakronizm ihtiva ettiği düşünülebilir. Açıkça bu hata Hrbek'in İbn Battūta'nın Haleb'i aslında 726/1326 yılında ziyaret ettiği şeklindeki anlatımını başta kabul etmeyişi ve bu seyyahın Haleb'i sadece 749/1348 yılında ziyaret ettiği yolundaki tahmini ile ilgili yetersiz bir gerekçedir.⁶⁷ Daha sonra aynı makaleye yapılan bir ekte Hrbek bu konu ile ilgili görüşlerini Gibb'in görüşleri doğrultusunda değiştirmiştir.⁶⁸ Gibb pasajın tercümesinde metne yaptığı ek vasıtasıyla İbn el-Zemelkānī'nin İbn Battūta'nın Haleb'e varışından önce şehrin Şāfi'ī baş kādīsı olduğuna işaret eder. Hrbek, bu çeviriye öncelikle Gibb ' yazarımız yalnız 721'den 753'e kadar bu görevi yerine getiren Hanefī Baş Kādīsı'nın adını zikreder (*aynen alınmıştır*)⁶⁹ şeklinde ifade ettiği için güvenmiş olmalıdır.

Gibb, bu çalışmaya konu olan hikayeye dair kendi görüşlerini ancak *Travels*'in ikinci cildinin 1962 yılındaki yayımına kadar paylaşmıştır.⁷⁰ O,

listeler. Bu bilgi Ebu'l-Fidā, *a.g.e.*, IV, 147-54, tarafından son isim haricinde teyit edilmektedir, Hanbelī baş kādīsının adı Şeref el-Dīn Mūsā İbn Feyyād olarak verilmiştir (s. 147).

⁶⁵Defremery-Sanguinetti, I, 161, Bu pasaj aşağıdaki gibi tercüme edilmiştir: 'Quant au chef des kadhīs dur ite de Malic, je ne le nommerai pas. C'était un des hommes jouissant de la confiance du prince du Caire; et il a pris cette charge importante sans la meriter. Je ne me souviens pas dun om du chef des kadhīs dur ite hanbalite; il etait originaire de Salihyah près de Damas. Le chef des chérifs, à Alep, est Bedr ed-din, fils d'Ezzahra.'

⁶⁶ Göst. yer

⁶⁷ Ss. 422-4.

⁶⁸ S. 484; Gibb, II, 535-7.

⁶⁹ S. 424. Son tarih 752 olarak düzeltilmelidir (bakınız not 61).

⁷⁰ Göst. yer.

İbn Battūta'nın Haleb'i aslında kendisinin iddia ettiği gibi 726/1326 yılında değil, 730'da ya da 731'in başlarında/1330-1'de ziyaret ettiği kanısındadır. Bu sonuca bu pasajın muhtevasının İbn Battūta'nın Küçük Asya ve Hindistan'daki seyahatlerinin daha sonraki hikayelerle bağlantılı olması vasıtasıyla ulaşmıştır. Hrbek'in kendi makalesine yaptığı ek aracılığıyla aynı noktada bulunduğu Gibb'in tezi, Argūn'un yine Haleb valisi olarak görev yaptığı ve ayrıca İbn el-'Adīm'in Hanefî baş kādîsı olduğu dönem için öne sürülen zaman dilimi (H. 730-1) üzerine odaklanmaktadır. Bu yorum İbn Battūta'nın Haleb'in Şāfi'î baş kādîsı olarak 727/1327 yılında ölen İbn el-Zemelkânî ile ilgili ifadesini cevapsız bırakmasına rağmen makul gelmektedir. Ayrıca seyyahın İbn el-Zemelkânî'den sonra sırayla onun yerine geçen İbn el-Bārizî'yi de İbn el-Nakîb'i de unutmamasını açıklamaz.⁷¹ Bu itirazlar geçerli olmakla birlikte, İbn Battūta'nın Haleb'e 726/1326 yılında yaptığını iddia ettiği ziyaretle ilgili anlatımının doğru okunuşundan elde edilecek sonuçlar ile önemleri daha da artmaktadır. İbn Battūta'nın hikayesinde *nakîb el-eşraf* İbn el-Zehre'nin hâlâ görevde olduğu varsayılırken, İbn el-Zemelkânî'nin ölümünün doğru olarak 727/1327'de gerçekleştiği zikredilir.⁷² İbn el-Zehre'nin 732/1331'de öldüğünden haberdar olarak bu ziyaretin 727 H.'den sonra 732 H.'den önce bir zamanda gerçekleştiği sonucuna varılabilir.

III. Rihle'nin Bir Araya Getirilmesi

Rihle'den alınan iki kısa pasajdan oluşan bu çalışma metnin kronolojisine nüfuz eden bir karışıklığa işaret eder. Bu metnin yazımı ile ilgili yaygın görüş, İbn Battūta'nın hatıralarını İbn Cüzeyy'e yazdırdığı ve bu işlem hafızadan yapıldığı için bazı karışıklıklar olmasının doğal olduğudur. Hrbek ' kronolojideki hatalar esasen yazarın hafızasındaki yanlışlardan dolayıdır; bu durum yazar otuz yıllık seyahatlerinin hikayesini hiçbir yazılı kayıta başvurmaksızın hafızasından yazdırdığı için şaşırtıcı değildir ' şeklinde ifade ettiği bu görüşü içtenlikle destekler.⁷³ Hrbek, İbn Battūta'nın yazılı kayıtlara itimat ettiği şeklinde bir tez yayımlayan Mehdi Hüseyin'e burada cevap verir.⁷⁴ Ancak *Rihle*'nin içeriği İbn Cüzeyy'in katkılarının dışında sadece belleksel bir hatırlama ürünü müdür?

⁷¹ İbn el-Nakîb, önceki ay ölmüş olan İbn el-Bārizî'nin yerine Rebî II 730/Ocak-Şubat 1330'da Haleb'in baş kādîsı tayin edilmiştir. Bakınız Ebu'l-Fidâ, a.g.e., IV, 100-1; *Sülûk*, II, 325-6

⁷² Gibb, II, 100-3; Defrémery-Sanguinetti, I, 156-61.

⁷³ S. 413.

⁷⁴ *The Rehla of Ibn Battūta*, ss. LXXI-LXXVII. Hrbek (s. 413, not 12) şunu tartışır ' İbn Battūta bir takım yazılı kayıtlara sahip olsaydı ... onları kesinlikle zarar gördüğü deniz kazalarından birinde ya da Hint korsanlarının soygunları nedeniyle kaybetmiş olması

Bu, temel fakat daha tartışmalı bir sorudur. Soruya cevap verme girişiminde ilk olarak aşağıdaki gibi okunan orijinal Arapça metnin girişinde yer alan çok önemli bir pasajı inceleyelim: *naḫadhat al-ishāratu al-karīmah bi-'an yumliya mā shāhadahu fī rihlatihi min al-amsār, wa-mā'aliqa bi-hifzihi min nawādir al-akhbār ...*⁷⁵ Defrémery ve Sanguinetti bunu kitaptan ' Un auguste commandement lui prescrivit de dicter à un scribe la description des villes qu'il avait vues dans son voyage, le récit des évènements curieux qui étaient restés dans sa mémoire...'⁷⁶ şeklinde alarak tercüme etmişlerdir. Bu anlatım Gibb'e uygun gelmiş ve bunu ' onun seyahatlerinde görmüş olduğu şehirleri ve hafızasında yer eden ilginç olayları yazdırması gerektiğine dair güzel bir buyruk iletildi ...'⁷⁷ şeklinde tercüme etmiştir. Her iki tercüme de İbn Battūta'nın seyahatlerini sadece hafızasından yazdığını izlenimini uyandırır.

İbn Cüzeyy'in girişi uyaklı nesir (*seci*) kısmında yazması ve *mā 'aliqa bi-hifzihi* ifadesini kullanması kayda değerdir, çünkü bana göre *hifz* genel olarak bir kaç Kur'ân ayetinde de belirtildiği gibi koruma ve himaye anlamında kullanıldığı için sadece hafızaya işaret etmemektedir.⁷⁸ Rihle'nin çoğunlukla karışık olan kronolojisi İbn Battūta'nın seyahatleri süresince bir günlük tutmadığının yeterli kanıtıdır. O halde kabahat sadece yazarın hafızasında mı aranmalıdır? İbn Battūta'nın yeterli doğruluğu olmayan yazılı notlarına duyduğu güveni ve 'boşluklarını tamamlamak' için hafızasından yararlanma gayretini gösteren bir kanıt vardır. Bu işlem burada incelenmekte olan pasajlardan elde edilen verilerle açıklanabilir.

İbn Battūta, Haleb'e yaptığını iddia ettiği 726/1326 ziyaretinin anlatımında, ziyareti esnasında bu şehrin valisi olan kişinin adını yanlış söyler fakat 726/1326 yılındaki Şāfi'î baş kādīsı (1) nın; yaklaşık 720-752/1320-1351 yılları arasında bu görevi yapan Hanefî baş kādīsı (2) nın; ve 726/1326 yılındaki ve 731/1331 yılına kadar ki nakīb el-eşrāf (3) in adlarını doğru bir şekilde verir. İbn Battūta zaten yanlış olduğu anlaşılan ifadesine rağmen o dönemde dört baş kādī'nın olduğu Haleb'teki Mālikî ve Hanbelî temsilcilerinin adlarını zikretmez. Bu pasajın meydana getirilmesi yazarın, bir kısmı 727/1327 ya da hemen sonrasına ilişkin diğer kısmı 749/1348

---

gerekirdi'. Bu tartışma inandırıcılıktan uzaktır, çünkü ne İbn Battūta'nın anlatımının gerçekliğinden ne de bu anlatımda kısım kısım yer alan açık mübalağadan şüphe edilmemektedir.

⁷⁵ Defrémery-Sanguinetti, I, 9.

⁷⁶ *A.g.e.*

⁷⁷ Gibb, I, 6.

⁷⁸ Bakınız E. W. Lane, *An Arabic-English Lexicon*, I, 601-2; İbn Manzūr, *Lisān el-'Arab* (Beyrut 1956), VII, 441-3. Ayrıca bakınız Kur'ân, 2:255,4:12; 37:7.

ziyaretinden itibaren olan en az iki grup kayda güven duyduğunu gösterir. İbn Battūta, hikayesini İbn Cüzeyy'e yazdırırken yararlandığı hafızasından 'boşluğu doldurmak' girişiminden dolayı, notlarına eklediği gibi 726/1326 yılında Haleb'de sadece iki değil, dört kādī olduğunu varsaymış olmalıdır. Bu, onun Haleb'de dört kādī olduğunu fakat diğer ikisinin adını hatırlamadığını ifade etmesinin nedenini açıklar, 'hatırlanmayan' iki kādī'yı anlatma girişimi yanlış bilgi ile sonuçlanır.⁷⁹

Yazılı kayıtlara duyulan güven sayesinde İbn Battūta'nın (ya da İbn Cüzeyy'in) 726 H.'daki hac kafilesinin Dımaşk şehrinden 10 Şevvâl'den ziyade 1 Şevvâl'de ayrıldığı ifadesi de açıklanır. Bu durum İbn Battūta'nın itimat ettiği otuz yıllık kayıtlarında sıfırı ifade eden Arapça rakamın okunmayışı ile ya da büyük ihtimalle sıfırın olmayışı ile açıklanabilir.

Bu sonuçlar İbn Battūta'nın *Rihle*'yi genellikle sadece hafızasından yazdırdığı görüşünün de dahil olduğu bazı şüpheleri yok eder. İbn Cüzeyy'in girişinin orijinal metni İbn Battūta'nın hatıralarına duyduğu büyük güveni belirtme gereği duymaz. İlaveten İbn Battūta'nın 726 yılındaki ilk Suriye ziyaretine ilişkin birkaç pasajın metinsel ve tarihî tahlilinin yapılması, onun hem kayıtlarına hem de *Rihle*'yi yazdırdığı hafızasına aşırı derecede güvendiğini gösterir.

⁷⁹ İbn Battūta Suriye'ye yaptığı 726 H. ziyaretinden itibaren Haleb'le ilgili notlarını tutarsa (Haleb'i ziyaret etmek zorunda olmadan) o zaman Şāfi'î kādīsı el-Zemlkanî (öl. 727), Hanefî kādīsı İbn el-'Adīm (öl. 752) ve nakīb el-eşraf İbn el-Zehre (öl. 732)'nin adlarını doğru olarak listeler, fakat Haleb valisi olarak yanlışlıkla Argūn'un adını verir. Onun bu şehri 730 ya da 731'de ziyaret ettiğini varsayarsak o zaman Şāfi'î kādīsı olarak İbn el-Nakīb'i zikredemeyiz. Açıkça 'boşlukları tamamlamak'ın sonucu olan metnin bu kısmı (Gibb, I, 102-3)'tür; 'Mālikî mezhebinin Baş Kādīsı'nı zikretmeyeceğim – o Kahire'de noterdi ve bu görevi hak etmeden elde etti – Hanbelîler'in Baş Kādīsı'nın adını da hatırlamıyorum; o, Dımaşk (yakınında) el-Sālihiyye kasabasına mensuptu.' 726 ya da 730-1 H. ziyareti ile ilgili olsa da bu pasaj tamamen hatalıdır, çünkü Haleb'e dört baş kādī tayininin 748 H.'ye kadar yapılmadığı bilinmektedir.